

Az írásokban feldolgozott — a politika alapfogalmait elemző és rekonstruáló — problémák komoly elméleti és gyakorlati jelenőséggel bírnak, továbbgondolásra, megfontolásra sarkallnak. Az igazi eredmény persze az lenne, ha a tanulmányokban kifejtett gondolatok gyakorlati cselekvésre is ösztönöznének. Vagy lehet, hogy az ismertetésünk mottószerzőjéül választott Auguste Comte-nak van igaza, amikor azt írja, hogy „a társadalom szellemi újjászervezésére jobban fel vagyunk készülve, mint gyakorlati újjászervezésére”? Ha így van, ez a kérdés akár egy jövőben megszülető tanulmánykötet tárgya is lehetne.

(*ELTE AJK Tudományos Szocializmus Tanszék, 1985.*)

KATONA PÉTER ZOLTÁN

A város múltjához méltó vállalkozás

TÖRTÉNÉS SZEMMEL A SZEGED-MONOGRÁFIA 1. KÖTETÉRŐL

Szeged nevét először 1183-ban írták le („in Ciggedin” formában), de ez még csak a név és nem a város. A város évszázadok fejlődése folyamatában alakul, több kisebb település integrálódásával különböző tényezők hatására, és csak a 15. század végére, 1498-ban jut el a szabad királyi városi státusz megszerzéséig, ami egészen 1848-ig a magyar városfejlődés csúcsát jelenti (legalábbis jogi szempontból). A kötet az előzményekkel együtt kb. 230 oldalt nyújt ennek a történeti szakasznak a tárgyalására, s ha hozzávesszük ehhez a szabad királyi rang „élvezésének” alig 50 évét, akkor körülbelül 300 oldal szól Szeged történetének e nyegyedfél századáról.

A fennmaradt és a szerzők által példamutató módszerességgel elemzett tárgyi és írásos emlékek alapján világos kép rajzolódik ki nemcsak egy város keletkezéséről és korai történetéről, hanem a magyarországi városfejlődés egy típusának formálódásáról is. De ezek az évszázadok nemcsak a magyar városfejlődés — még közel sem tisztázott — korai szakaszát alkotják, hanem az egész magyar gazdaság és társadalom felzárkózási törekvését és kísérletét a nyugat-európai feudális struktúrához. Ez látszólag sikerült is. A 15. század végén már úgy tűnt, hogy Magyarország a feudális Európa egyik virágzó országa, sűrű településhálózattal, amelyben a városok száma sem volt jelentéktelen, számottevő gazdasági élettel, s ha Mátyás királyi udvarára gondolunk, kiemelkedő kulturális és művészeti eredményekkel.

A Szeged története 1. kötetének történész szerzői — Szegfű László, Horváth Ferenc, Petrovics István, Nagy Zoltán, Kürti Béla, Kulcsár Péter — gondosan bemutatják és elemzik azokat a tényezőket, amelyek a város fejlődését az ország felzárkózási kísérletével párhuzamosan felfelé lendítik. A földrajzi fekvésből eredő előny, a tiszai átkelőhely, az egyházi szervezetben elfoglalt funkció, a mezőgazdasági árutermelés és kereskedelem, a középkorban oly fontos só szállítása és lerakata egyaránt hozzájárult a város kialakulásához és fejlődéséhez. A vár,

1. Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerkesztette: Kristó Gyula. Szeged, 1983.

amely a városon belül helyezkedett el, sajátos módon egyszerre segítette és akadályozta a várossá válást, a Szeged számára egészen a XIX. századig meg-megújuló gondot fog jelenteni. A vár, amellyel a magyar város (váras) elnevezés összefüggése kézenfekvő, a feudális uralom letéteményese, akár az állam, akár nagybirtokos kezében van is. Egyrészt védelmet, biztos pontot jelent a körüle épült településnek, de ugyanakkor biztosítja is a feudális osztály mindenkori befolyását, ellenőrzését a polgári város felett.

Magyarország azonban a külső jegyek ellenére sem tudott felzárkózni Európa nyugati feléhez, aminek belső, a magyar feudalizmus struktúrájából fakadó okai voltak. Ebből a feudalizmusból csak megkésve születethett polgári fejlődés. Az okok sokrétűségének magyarázatára azonban egy könyvismertetés nem nyújthat elegendő teret.

Szeged sem lett európai értelemben vett város. A szerzők érdeme, hogy nem akceptálták a néha félrevezető látszatot, hanem a város fejlődését meghatározó folyamatok mélyére hatoltak. Világosan kimutatták az ipar elmaradottságának tényét, a polgári fejlődés számtalan mutatója ellenére is a feudalizmus fölényét és uralmát. A XV. század végén Magyarországon tehát nem „elkanyarodásról” van szó, hanem az évszázadok óta meglévő elmaradottság drámai demonstrálódásáról.

Ezt két tényező tette világossá és véglegessé, Szeged történetében az egyik kevésbé volt látványos: az európai és kialakulóban lévő világgpiac hatása; a másik viszont annál drámaibb módon gyakorolt befolyást a város sorsának alakulására: az országra zúduló török hódítás. Ez utóbbi Szeged történetében mélyreható fordulatot hozott mintegy másfél évszázadra. De hogy az előző évszázadok viszonylagos békés fejlődése mennyire szilárd alapokat hozott létre, annak bizonyítéka, hogy a város — sok magyar településsel ellentétben —, túlélte ezt a kritikus másfél századot.

A török hódítás és uralom Szeged és a magyar városok egy csoportjának történetében sajátos szakaszt jelent. Az erről szóló részt Szakály Ferenc foglalta össze (mintegy 230 oldalon), akinek a török hódoltság viszonyairól, annak sajátos törvényszerűségeiről írott munkái alapvetőek e periódus tanulmányozásához. Most is a források teljes számbavételével, gondos elemzésével rajzolja meg Szeged életét, gazdasági és társadalmi viszonyait, a kettős adózás (török és magyar) terheit, a város életében nem is elsősorban a török, hanem a balkáni elemek megjelenését és szerepét, de egyben a magyar kultúra fenntartásában elvülhetetlen érdemeit, amelynek nagyrészt vallási és egyházi, katolikus és protestáns alapjai voltak. Szeged talán a legdélibb város, amely a XVI—XVII. században megőrizte a feudális magyar államhoz való tartozás tudatát, magyar jellegét és a magyar nyelvű kultúra gócpontja marad. Tőle délre már csak török, rác és balkáni világ van. A szegedi ferences rendház nemcsak a katolikus vallás centruma volt, hanem a magyar kultúráé is. A recenzens számára külön örömet jelent, hogy Szakály Ferenc a fejezet anyagába szervesen beépítette volt professzorának, Bálint Sándornak a korszakra vonatkozó kutatásai gazdag, kritikailag megrostált eredményeit. Szakály Ferenc ezenkívül gondosan számba vette és megrajzolta a török elől menekült és az egész Magyarországon szétszóródott szegedi diaszpóra tevékenységét is gazdasági és kulturális téren egyaránt — hiszen ez is Szeged város teremtő erejét bizonyítja.

Persze, a feudális viszonyok magyarországi reneszánsza, megerősödése Szeged gazdasági és társadalmi arculatát is a maga képére alakította. Nemcsak

Szeged, hanem a magyar városok zömének fejlődésében már ekkor megtalálható az az ellentmondás, hogy miközben igyekeztek kiszabadulni a feudalizmus szorításából, közben ők maguk is földesurakká váltak, jobbágyfalvak birtokosai lettek. Szeged történetét is végigkíséri ez a sajátos, a magyar gazdasági és társadalmi fejlődésből következő strukturális vonás egészen 1945-ig. A monográfia következő kötetei e témáról nyilván élesebben fognak szólni a XVIII—XIX. század eseményeinek tárgyalásánál.

Összefoglalva a kötet jelentőségét, úgy látom, hogy nemcsak egy város történetének magasszintű, a szegedi közvélemény által mindig ambicionált és megbecsült előző kutatások eredményeit felhasználó és természetesen túlhaladó, a marxista történet szemlélet pilléreire épített értékes helyi monográfiáról beszélhetünk, hanem a magyar várostörténeti kutatás számára fontos eredményeket produkáló munkáról is.

Szükségesnek tartom azonban, hogy két olyan megjegyzést tegyek, amely a kötet tartalmával nem függ össze. A lényegesebb a kötet példányszámával kapcsolatos: nagyon sajnálatos, hogy ez a magas színvonalú, a magyar várostörténeti kutatások szempontjából is fontos kiadvány könyvárusi forgalomban legfeljebb napokig volt, vagyis gyakorlatilag hozzáférhetetlen. A megjelent 3000 példány az igények kielégítésére nyilván elégtelen. Minthogy azonban ennek valószínűleg szigorú gazdasági (pénz, papír) korlátai vannak, aligha tehető érte szemrehányás bárkinek is, a recensens legfeljebb költői kérdést tehet ezzel kapcsolatban.

A recensensnek, aki valamikor ebben a városban kezdte tudományos pályáját, végezetül csak az lehet a kívánsága, hogy a város múltjához és a város történetének eddigi kutatóihoz méltó vállalkozás sikerrel járjon és beteljesüljön. A szerkesztő bizottság az 5. kötet megszületéséig őrizze meg szervezőkészségét és erélyét, a szerzői gárda tekintse példaképnek és követendő mintának az első kötet színvonalát, a mecénás város tanácsának pénzeszládjából pedig soha ne hiányozzék az a nem kis pénzmennyiség, amely ehhez az országos jelentőségű helytörténeti vállalkozáshoz nélkülözhetetlen.

BÁNKÜTI IMRE

Szeged története 2.

Amint az országos példa mutatja, 80-100 évenként érnek meg arra a feltételek a történelmi változások és a történetírás fejlődése nyomán, hogy egy-egy település múltjának eseményeit újra feldolgozzák. Az elődök nyomán haladó kutatók munkáját megkönnyíti a korábban feltárt tények ismerete, és a történet elődök eredményei újabb megállapításokra ösztönöznek. Eddig feltáratlan források felkutatásával és korszerű módszerek segítségével lehetőség nyílik a múlt valóságának, alapvető törvényszerűségeinek mélyebb feltárására. A Dél-Alföldön számos falutörténet mellett ezt a célt szolgálják a városok históriáját bemutató monográfiák is. Szeged 5 kötetre tervezett története mellett készülő-

Szeged története 2. 1686—1849. Szerkesztette: Farkas József. Szeged, 1985.